

*Іван Артёмов,  
кандидат історичних наук, доцент,  
заступник директора НН інституту євроінтеграційних досліджень  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

## **РЕІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ**

Одним із наслідків збройної агресії РФ проти України стало масштабне переселення в західні регіони держави, жителів східних областей, які стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Їх кількість сягає від 7 до 8 млн осіб.

Паралельно така ж кількість українців стали біженцями в країни ЄС, США, Канаду та інші регіони світу. Значна частина біженців війни, близько 4 млн 200 тис. отримала статус легалізованих мігрантів. Більшість з них отримує допомогу держав, де перебувають.

Станом на 30 листопада 2024 року 4,2 мільйона українців мали статус тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу, свідчать дані Євростату.

Країнами ЄС, які прийняли найбільшу кількість біженців з України, є Німеччина (1 152 620 осіб — 27,2% від загальної кількості в ЄС), Польща (987 925 осіб — 23,3%) і Чехія (385 190 — 9,1%).

Порівняно з кінцем жовтня 2024 року загальна кількість осіб під тимчасовим захистом на кінець листопада в ЄС зросла на 36 010 осіб (+0,9%).

Найбільше зростання спостерігалось в Німеччині (+11 915), Чехії (+5 820) і Польщі (+4 045). Кількість осіб під тимчасовим захистом зменшилася лише в Італії (-1 270), Франції (-695) та Люксембурзі (-15).

Станом на 30 листопада 2024 року серед людей із статусом тимчасового захисту дорослі жінки становили майже половину (44,9%) бенефіціарів. Діти становили майже третину (32,0%), тоді як дорослі чоловіки — менше чверті (23,1%) від загальної кількості [5].

Допомога українцям у країнах Європи дуже значна. Про це свідчать дані, наведені у публікації газети «Дзеркало тижня».

У деяких країнах зменшився розмір виплат.

### **Допомога українцям у Німеччині**

Біженці з України у Німеччині отримують соціальну допомогу за програмою Bürgergeld.

Розміри виплат за цією програмою становлять:

- 563 євро — для самотніх дорослих,
- 471 євро — для підлітків,
- 357 євро — для дітей до 12 років.

У країні діють нові умови отримання допомоги. Так, з січня 2025 року працездатним біженцям, які відмовляються від запропонованої роботи, участі в інтеграційних курсах, семінарів із працевлаштування, виплати зменшуватимуть:

- на 10% за перше порушення (на 1 місяць);
- на 20% за повторне порушення (на 2 місяці);
- на 30% за третє порушення (на 3 місяці).

### **Допомога біженцям з України у Польщі**

Українські біженці у Польщі, які мають Pesel UKR, у 2025 році зможуть отримати карту побиту CUKR. Цей документ дозволяє:

- Легально проживати та працювати в Польщі протягом трьох років.
- Залишати територію Польщі, але не довше ніж на шість місяців поспіль.

Карту CUKR можуть отримати українці, які мали статус Pesel UKR станом на 4 березня 2024 року.

Також у країні діють кілька програм підтримки українських сімей із дітьми:

- Програма «Активні в яслах» — спрямована на допомогу сім'ям із маленькими дітьми, які відвідують ясла.
- Програма «Сім'я 800» — надається допомога в розмірі 800 злотих (8276 грн) на місяць на кожну дитину до 18 років. Щоб отримати допомогу, дитина повинна навчатися в польській школі.
- Програма «Добрий старт» — одноразова виплата в розмірі 300 злотих (3 102 гривні). Вона призначена для підготовки дитини до школи чи університету.

### **Допомога українцям у Литві та Латвії**

Литва пропонує біженцям з України таку допомогу:

- Безкоштовний проїзд у громадському транспорті для українців продовжено до кінця 2025 року.
- Тимчасовий захист діє до березня 2026 року, тому необхідно оновити посвідки на проживання.

Слід зазначити, що у Литві 62% працездатних біженців (34 тисячі осіб) вже працюють легально.

У Латвії для біженців з України передбачено:

- Державну допомогу продовжено ще на рік із виділенням 65 мільйонів євро.
- Термін тимчасового проживання збільшено до трьох років.
- Разова допомога зросла до 377 євро (16 437 гривень) для дорослого та 264 євро (11 510 гривень) для дитини.
- Для вразливих категорій залишиться компенсація витрат на житло, харчування та ліки.

### **Допомога українським біженцям у Швейцарії**

Швейцарія розглядає можливість обмежити надання дозволу S, який забезпечує право на міжнародний захист, соціальні виплати та офіційне працевлаштування.

Так, нові правила передбачають, що дозвіл S видаватимуть лише тим українцям, хто виїхав із зони бойових дій або окупованих територій.

Також змінилися правила працевлаштування. До лютого 2025 року плануються нововведення:

- Замість дозвільного порядку працевлаштування запровадять повідомний порядок, що спростить доступ до роботи.
- Після працевлаштування біженці зможуть змінювати кантон проживання.
- Обов'язковою умовою стане участь у програмах соціальної інтеграції.

### **Допомога для українців у Великій Британії**

Громадяни України, які прибули до Великої Британії після 24 лютого 2022 року, можуть подати заявку на продовження візи ще на 18 місяців. Заявки прийматимуть із 4 лютого 2025 року.

Подати заявку слід не пізніше ніж за 28 днів до завершення чинної візи. Під час розгляду заявки (до 8 тижнів) залишати країну заборонено.

Слід зазначити, що час перебування в країні зі статусом біженця не враховується до 10-річного періоду, необхідного для отримання права на постійне проживання.

### **Допомога біженцям з України в Ірландії**

3 березня 2025 року новоприбулі українці більше не матимуть доступу до безкоштовного житла.

Кількість біженців у державних притулках зменшилась із 58 830 до 35 833 осіб, що спонукає уряд до заохочення самостійного життя.

### **Допомога українцям у Словаччині**

В країні з 1 березня 2025 року терміни підтримки біженців з України скорочуються:

- Перебування в центрах надання притулку зменшується з 120 до 60 днів.
- Виплати на проживання доступні лише протягом перших 60 днів.

Влада пояснює зміни необхідністю ефективного використання ресурсів. Біженцям радять заздалегідь планувати свої подальші дії, включаючи пошук житла та працевлаштування.

### **Допомога для українців в Австрії**

У 2025 році змінюються правила базової допомоги:

- Власники транспортних засобів, які можуть дозволити собі їх утримання, вважатимуться такими, що не потребують державної підтримки.
- У Відні рішення ухвалюватимуть індивідуально, але в Нижній Австрії обмеження стосуватимуться навіть автомобілів бюджетного класу.

### **Допомога українцям у Норвегії**

Норвегія переглядає правила прийому біженців із західних регіонів України (Львівська, Волинська, Тернопільська, Рівненська, Івано-Франківська, Закарпатська області):

- Заявки розглядатимуть індивідуально через те, що ці регіони вважаються безпечними.
- Допомога для тих, хто живе поза центрами прийому, скасовується.
- Молодь 19–24 років зможе претендувати на безкоштовну стоматологію лише після 5 років проживання в країні.

Нагадаємо, **українським біженцям у Молдові** продовжено термін тимчасового захисту. Він діятиме до 1 березня 2025 року [6].

Як бачимо, Україна втратила величезну кількість робочих рук, гостра необхідність яких для економіки України відчувається в різних секторах народного господарства. Інша проблема, яка постала після масової міграції за межі держави, — гостра нестача мобілізаційного ресурсу для Збройних Сил України в період війни.

Україна потребує системного стратегічного рішення, яке дасть змогу мінімізувати демографічні ризики та пом'якшити загрози, забезпечити збалансоване дов-

гострокове відтворення населення, необхідний обсяг людського капіталу і чисельність робочої сили для умов воєнного стану та повоєнного відновлення економіки і формування демографічної стійкості [7].

Саме ці проблеми спонукали державні структури розробити Стратегію демографічного розвитку України до 2040 р.

Для цього необхідно визначити Україну як країну можливостей для самореалізації українців, побудувати модель суспільства, яка забезпечуватиме конструктивну самореалізацію та економічну незалежність громадян, готовність інвестувати здобуті за кордоном знання і ресурси в розвиток економіки та суспільного життя України, а також готовність громадян захищати себе, свою свободу, своє життя та свою країну у разі будь-яких нових нападів чи загроз незалежності України. Необхідно побудувати країну, в якій кожен громадянин «формує порядок денний», країну, яка забезпечує кращий кар'єрний розвиток.

З урахуванням викладених викликів і загроз, дія яких продовжуватиметься і після завершення бойових дій або припинення чи скасування воєнного стану в Україні, чисельність населення України, за оцінкою Інституту демографії та проблем якості життя Національної академії наук, до 2041 року може скоротитися до 28,9 млн осіб, а до 2051 року — до 25,2 млн осіб. Прогнозування чисельності населення ускладнюється через відсутність необхідних статистичних даних, зокрема через неможливість обліку демографічних показників на тимчасово окупованих територіях, багатоваріантність сценаріїв перебігу воєнних подій.

За даними Центру економічної стратегії, станом на січень 2024 р. планували повернутися в Україну 52,5 відсотка опитаних, не планували — 7,3 відсотка, 15,8 відсотка — скоріше не планували повертатись, 24,5 відсотка — вагались з відповіддю, але реальна кількість українців, що залишаться за кордоном, може становити від 1,3 млн до 3,3 млн осіб залежно від подальшого розвитку ситуації: чим довше триватиме збройна агресія, тим менша частка осіб, які були вимушені виїхати за межі України внаслідок збройної агресії, повернеться на батьківщину.

Головними причинами не повернення українців є: невпевненість у безпеці в Україні (47 відсотків), відсутність роботи та засобів до існування (31 відсоток), недостатній рівень доступу до базових послуг (охорона здоров'я, вода, електроенергія, інфраструктура) (22 відсотки), недоступність якісної освіти для дітей (15 відсотків) [7].

Наведені факти свідчать, що серед головних завдань держави на перше місце виходить проблематика повернення українців, що виїхали за межі держави, та їх реінтеграція в народногосподарський комплекс та поповнення ЗСУ.

Актуальні питання запобігання нелегальній трудовій міграції в контексті Стратегії державної міграційної політики та Стратегії демографічного розвитку до 2040 р. полягають у розробці і впровадженні конкретних заходів щодо мінімізації існуючих викликів.

За даними Міжнародної організації міграції, чисельність української діаспори за кордоном оцінюється в межах від 8 до 20 млн осіб. Значну частину з них становлять трудові мігранти. При цьому понад 90 % зайнятості заробітчани — тяжка фізична праця (у будівництві, сільськогосподарському виробництві, домашніх господарствах, зокрема прибирання та догляд тощо). Переважна більшість жертв торгівлі

людьми піддається саме трудовій експлуатації (понад 80%). Як свідчить правозастосовна практика, жертви торгівлі людьми почасти самі прагнуть нелегального працевлаштування за межами України, навіть тоді, коли йдеться про залучення до порнобізнесу. Це доводить відсутність претензій із боку потерпілих до винних у злочинах, передбачених ст.149 КК України.

Окремим питанням у рамках контрольно-правоохоронного підходу в державній міграційній політиці України можна вважати запобігання організованим злочинній діяльності шляхом унеможливлення використання легальних суб'єктів (фізичних та юридичних осіб) у сфері нелегальної міграції.

Аналіз зазначеного питання дає підстави стверджувати, що кримінально-правове запобігання нелегальній трудовій міграції має низку особливостей, що його ускладнюють, серед них такі:

- злочини, пов'язані з нелегальною міграцією, є латентними з огляду на небажання постраждалих звертатися до правоохоронних органів, тим більше у країні перебування;
- кримінальне переслідування є тривалим та витратним;
- досить часто доказова база в кримінальних провадженнях по злочинах, які вчиняються організованими злочинними структурами, мінімальна внаслідок прихованості слідів, знарядь та засобів вчинення злочинів, неочевидності взаємин між учасниками організованої структури, наявності корупційних зв'язків тощо;
- у разі використання легальних суб'єктів для прикриття злочинної діяльності виникає небезпека дискредитації правоохоронних органів як таких, які «придушують бізнес», «використовуються для ліквідації економічних конкурентів» тощо [1].

З огляду на це, у контрольно-правоохоронному підході в державній міграційній політиці чільне місце мають посісти адміністративно-правові механізми запобіжної діяльності щодо нелегальної трудової міграції, організація якої здійснюється з використанням легальних суб'єктів, наприклад: належне застосування ст. 204 Кодексу України про адміністративні правопорушення, якою встановлено відповідальність за порушення порядку працевлаштування, прийняття на навчання, надання житла, реєстрації іноземців та осіб без громадянства та оформлення для них документів; формування приписів про адміністративну відповідальність, системно пов'язаних із положеннями Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» [1].

Реінтеграція українських трудових мігрантів залишається одним із важливих чинників повернення біженців війни додому. Тому така реінтеграція є важливою передумовою успішної реалізації Стратегії демографічного розвитку України до 2040 р. Ця робота передбачає виконання комплексу заходів — від інформаційно-роз'яснювальної роботи до заходів консультативного та фінансово-побутового спрямування.

За інформацією дослідників проблем реінтеграції українських трудових мігрантів, які спираються на результати виконання Плану реалізації та Стратегії державної міграційної політики на 2018–2021 рр., ефективність і результативність такої роботи є доволі скромними [2].

Наразі тією чи іншою мірою виконується лише пункт щодо сприяння працевлаштуванню зворотних трудових мігрантів: Державна служба зайнятості України ініціювала створення центрів розвитку підприємництва з метою реінтеграції трудових мігрантів, а зареєстрованим безробітним передбачено виділення одноразової допомоги для відкриття власної справи. Це відповідає забезпеченню основної потреби трудових мігрантів, які повертаються до України. Як показують результати дослідження потреб мігрантів, які зверталися за допомогою до неурядових організацій (2016 р.), саме працевлаштування є основною проблемою для більше ніж половини зворотних трудових мігрантів, поряд із переоформленням документів, юридичними проблемами та виплатами кредитів.

Аналіз міжнародного досвіду успішних політик реінтеграції трудових мігрантів дає змогу виокремити певні складові, які можуть бути використані Українською державою: наявність відповідного координаційного державного органу; визначення категорії «зворотного трудового мігранта»; розроблення системи пільг та заохочень повернення залежно від економічного розвитку країни, а також залучення донорів; проведення інформаційної кампанії; створення центрів надання інформації щодо програм реінтеграції. ***Зважаючи на викладене, доцільними видаються такі заходи щодо вдосконалення та розбудови державної політики щодо реінтеграції зворотних трудових мігрантів:***

1. Виокремлення категорій трудових мігрантів, які повертаються: а) трудові мігранти, які повертаються внаслідок депортації/видворення;
- б) трудові мігранти, які повертаються за процедурою реадмісії;
- с) трудові мігранти, які повертаються добровільно. Розробка програм реінтеграційної допомоги для кожної категорії відповідно до їх особливостей та потреб.
2. Запровадження збору статистичних даних щодо цих категорій зворотних трудових мігрантів, що передбачає фіксацію їхніх соціально-демографічних характеристик і потреб.
3. Запровадження процедури надання статусу «зворотного трудового мігранта» (із врахуванням категорій), що має передбачати систему соціальної та фінансової допомоги залежно від конкретного випадку.
4. Створення спеціального підрозділу в складі Міністерства соціальної політики України для розроблення, впровадження, моніторингу та координації виконання державної політики реінтеграції зворотних трудових мігрантів.
5. Розміщення інформації про права й обов'язки зворотних трудових мігрантів на сайтах Міністерства соціальної політики України, Державної служби зайнятості України, інших залучених центральних органів виконавчої влади, обласних та районних адміністрацій [2].

Серед стримуючих факторів реінтеграції українських трудових мігрантів соціологиня Олена Малиновська називає повільну реалізацію базових положень Глобальної угоди щодо міграції, яка передбачає збір точних даних для формування політики; зменшення чинників, які примушують людей виїжджати зі своїх країн; підвищення доступності легальних шляхів міграції; скоординована протидія незаконному ввезенню мігрантів та запобігання торгівлі людьми; усунення всіх форм дискримінації; сприяння швидким, дешевим та безпечним грошовим

переказам; зміцнення міжнародного співробітництва та глобального партнерства тощо [3].

Попри те, що делегація України брала участь у всіх раундах опрацювання проекту Договору й суттєвих зауважень до його змісту не висловлювала, напередодні його підписання в спільній заяві Міністерства закордонних справ та Державної міграційної служби було сказано, що наша держава наразі утримується від його підтримки й розгляне можливість приєднання до Глобальної угоди про безпечну, впорядковану та законну міграцію на іншому етапі за сприятливіших умов. Така позиція мотивувалася тим, що внаслідок агресії та війни Україна змушена опікуватися майже 1,5 млн внутрішньо переміщених осіб, що вимагає значних зусиль та ресурсів. При цьому підкреслювалось, що Україна й надалі буде виконувати свої зобов'язання щодо прийому біженців, реадмісії, міжнародної співпраці в міграційній сфері, зокрема з Міжнародною організацією з міграції.

Відзначимо, що Глобальний договір про безпечну, впорядковану та законну міграцію пропонує зміцнити фактологічну базу щодо міжнародної міграції, вдосконалювати та інвестувати в збір, аналіз та поширення точних, надійних, порівнянних даних, згрупованих за статтю, віком, міграційним статусом та іншими важливими характеристиками, забезпечуючи при цьому конфіденційність та захист персональних даних, а також проводити наукові дослідження, спрямовані на формування політики та добре поінформованого публічного дискурсу [3].

Глобальний договір не стосується недобровільних внутрішніх переміщень, а той факт, що Україна наразі є чи не найбільшим постачальником трудових мігрантів у Європі, мав би, навпаки, спонукати країну щонайактивніше брати участь у міжнародних зусиллях, спрямованих на впорядкування міграції та захист прав мігрантів. Можна припустити, що дійсна причина відмови від підтримки угоди полягає в тому, що Україна розділяє побоювання своїх стратегічних партнерів, зокрема США та Польщі, щодо можливої втрати частини суверенітету в питаннях міграції та контролю кордону в разі його підписання. Такі побоювання, однак, видаються передчасними й невмотивованими.

Як і всі інші документи ООН, Глобальний договір про безпечну, впорядковану та законну міграцію розроблений на основі копінткого аналізу наявних міграційних проблем та найкращих практик їх розв'язання в різних країнах. Він є результатом компромісу, враховує різні позиції й не містить категоричних вимог. Більше того, цей Договір не має юридично-зобов'язуючої сили, не передбачає ратифікації, тобто не є обов'язковим для виконання. Його значення в іншому.

Це квінтесенція сучасної політологічної думки у сфері міграції. Він містить орієнтири розвитку міжнародної та національної міграційної політики, мінімальних стандартів поводження з мігрантами. Саме тому до Договору приєдналася більшість країн світу. А ті, які цього не зробили, як зазначала свого часу канцлер Німеччини Ангела Меркель, просто не вивчили його змісту.

Крім оцінки значення міграції для світової спільноти та формулювання цілей міграційної політики, у Договорі містяться розгорнуті рекомендації щодо заходів, спрямованих на їх досягнення. Широке громадське обговорення Договору, яке, на жаль, в Україні не відбулося, детальне вивчення та аналіз його положень могли

б неабияк сприяти справі удосконалення міграційної політики держави, пошуку шляхів розв'язання конкретних проблем у міграційній сфері [3].

Для того, щоб українці, які стали вимушеними мігрантами, повернулись в Україну, необхідно забезпечити безпеку проживання та усунути інші загрози. **Комплексне бачення проблематики реінтеграції біженців є у В'ячеслава Черкашина, яке викладене у публікації «Дзеркала тижня» 26 березня 2024 р.**

Він зокрема зазначає, що сильним фактором, який спонукатиме багатьох повернутися, є обмежений у часі правовий статус і поступове згортання соціальної допомоги (цей процес уже розпочався для багатьох українців). Тобто у найсприятливішому сценарії можна обережно розраховувати на **добровільне повернення до 60% тимчасових біженців**. Магістральне запитання: яких заходів повинен вжити уряд України та влада в цілому для того, аби це повернення відбулося у якомога більшому масштабі, було стійким і не ставало прелюдією до подальшої міграції?

### **Інтеграція й реінтеграція українських біженців війни**

Враховуючи значні проблеми з поверненням біженців війни в Україну, важливо зосередити зусилля держави, громадськості, української діаспори за кордоном на вирішенні таких питань [8].

**Оперативна ціль 1. Налагодження взаємодії з урядами країн-реципієнтів щодо розроблення планів репатріації українських біженців війни.** Варто переконати європейських партнерів, що повернення біженців після досягнення миру – це ще один вид допомоги Україні. Що більше людей повернеться, то швидше зростатиме економіка, меншими будуть потреби в донорських коштах на відбудову України.

Така комунікація прискорить процеси репатріації біженців війни, коли Україна буде в змозі забезпечити достатній рівень безпеки. Як засвідчує міжнародний досвід, спектр дій країн-реципієнтів для повернення біженців війни до країн їхнього походження може бути досить широким: від застосування фінансових стимулів до механізму примусової депортації. Комунікація з країнами-реципієнтами щодо вироблення планованих спільних механізмів сприятиме відбору тих, що матимуть більш м'яку дію.

**Оперативна ціль 2. Якісна інформаційно-консультаційна підтримка процесу повернення біженців.** Міжнародний досвід свідчить, що мігранти мають отримати якісну інформаційно-консультаційну підтримку в ключових сферах: безпека, доступ до роботи й підприємництва, можливість навчатися й розвиватися, гарантії забезпечення житлом.

Водночас у процесі реалізації Стратегії варто дотримуватися такого принципу: репатріанти не мають отримати якихось виняткових чи пільгових умов (крім тимчасового житла в разі втрати чи недоступності власного) порівняно з іншими громадянами країни. Політика реінтеграції повинна зробити легкодоступними для мігрантів наявні інструменти, які поширені на всіх громадян: іпотечні кредити, соціальне житло, мікрофінансування бізнесу, послуги у сферах освіти та охорони здоров'я. Виняткове право біженців війни має полягати в отриманні консультаційних послуг та організаційної підтримки в процесі подання заявок на відповідні програми.

**Оперативна ціль 3. Заохочення налагодження та підтримання зв'язків з мігрантами на всіх (у тому числі – особистому) рівнях.** Експерти вважають,

що «за Україну грає один важливий фактор. Туга за рідними, друзями й домом є найбільшою складністю на новому місці. Згідно з даними дослідження, понад 70 % респондентів виділили цей пункт серед інших. Отже, влада повинна не втрачати зв'язок із цими людьми».

Відповідно уряд повинен зробити все, щоб налагодити формальні – через Міністерство закордонних справ, посольства, консульства, державні структури – і неформальні контакти з тими, хто виїхав. Наприклад, надавати їм інформацію про можливості повернення, співпраці з українськими бізнесами, науковими, навчальними, культурними, іншими інституціями. Однокласникам, учителям, сусідам, колегам по роботі та ін. належить величезна роль в інформуванні мігрантів щодо подій і настроїв в Україні та конкретних регіонах їхнього проживання. Такий двосторонній зв'язок часто відіграє вирішальну роль у процесі прийняття біженцями війни рішення повернутися.

Досягненню оперативної цілі сприятиме запровадження онлайн-освіти та інформування для всіх категорій (не тільки дітей). Вагомим чинником є збереження та розвиток засобів підтримання соціально-трудових зв'язків.

Ці заходи не лише допоможуть забезпечити належну інформованість щодо можливостей та перспектив повернення, а й створять платформу для обміну досвідом і побудови спільноти біженців війни, а також проінформують українців, які перебувають за кордоном, про юридичні аспекти співпраці з українськими суб'єктами (віддалена робота, навчання, отримання консультацій, участь у громадській діяльності тощо). Разом з тим важливо, щоб ці заходи були справді ефективними в побудові зв'язків між українською діаспорою та Україною. Тому важливо випробувати різні формати заходів і залишати лише ті, які є найефективнішими.

**Оперативна ціль 4. Адаптація навчального процесу в середній та вищій школах до потреб повернених.** Можливість отримання дітьми та юнаками за безпечних умов доступної та якісної освіти в Україні є, серед іншого, важливим чинником, що значною мірою впливає на рішення українців повернутися на батьківщину. Нові освітні програми дистанційного навчання для українських дітей, які перебувають за кордоном, позитивно позначаються на збереженні їхніх зв'язків з вітчизняною освітою. Використання програм допоможе уникнути подвійного навантаження й сприятиме збереженню культурної та мовної ідентичності.

Треба оцінити можливість зарахувати школярів-повернених вивчені ними предмети за кордоном та поновити їх у школах без додаткових іспитів. Це дасть змогу дітям і далі навчатися без затримок і стресу, забезпечуючи безперервний освітній процес.

Доцільно також розглянути можливість спрощення вступу українських випускників іноземних шкіл до українських вищих навчальних закладів. Багато українських школярів, які виїхали за кордон, закінчать середню освіту там, тож не матимуть українських документів про повну загальну середню освіту. Для того, щоб стимулювати повернення цих людей до України, доцільно спростити процес визнання документів про загальну середню освіту країн ЄС в Україні, надати можливість таким учням вступати до українських вишів на основі закордонних документів про повну загальну середню освіту країни, у якій вони

перебували під час війни. Треба, щоб ці абітурієнти мали рівну з випускниками українських шкіл можливість вступати на бюджетні відділення та претендувати на стипендію.

**Оперативна ціль 5. Створення сприятливого психологічного клімату стосовно повернення усередині України.** Несприятливий психологічний клімат, нетолерантність, побоювання негативного ставлення до тих, хто виїхав, з боку тих, хто залишився, одна з причин, яка може стати на заваді поверненню біженців війни. Поки що така тенденція подекуди проявляється лише в соціальних мережах. Певну частину з тих, хто залишився (переживаючи проблеми війни), дратують повідомлення з життя українців за кордоном.

У цьому контексті доцільним убачається розроблення державних просвітницько-інформаційних програм, спрямованих на: подолання негативного ставлення до тих, хто вимушено залишив Україну на законних підставах; висвітлення перспектив та популяризацію планів відновлення України, важливості єднання, згуртованості українців.

Аби процес повернення був стійким, а в українців не виникало мотивів для повторної еміграції, украй важливо провадити ефективну політику їх реінтеграції. Експерти Міжнародної організації з питань міграції ототожнюють стійке повернення мігрантів та їх успішну реінтеграцію в країні походження.

Реалізація Стратегії потребуватиме спільних зусиль усіх гілок влади на національному та місцевому рівнях. Провідна роль має належати державі за активної участі бізнесу та організацій громадянського самоврядування. Водночас завдання реінтеграції поширюються на економічні, соціальні й психологічні аспекти повернення вимушених мігрантів до життя на батьківщині [8].

Елементом комплексних зусиль уряду з повернення біженців може стати так звана **політика подвійного руху** (two-track case), що базується на норвезькому досвіді роботи з біженцями під час югославської війни в 1990-х роках. Свого часу Норвегія змогла одночасно сприяти як інтеграції, так і репатріації біженців. Їм було надано повний доступ до ринку праці, освіти, соціальної підтримки та стандартних програм інтеграції, тоді як місцевий уряд спільно з урядом країни походження біженців продовжував планувати їхнє організоване повернення.

Тим більше що політика швидкої соціально-економічної інтеграції біженців у країнах тимчасового перебування, як виявилось, може принести користь країні, що бажає повернути своїх громадян. Нові навички та досвід роботи, яких біженці здобудуть за кордоном, можна використати для відновлення України, особливо враховуючи високі потреби в робочій силі та навичках у цей особливий період. Докази також свідчать про те, що **вдала інтеграція в країні тимчасового перебування сприяє реінтеграції, коли біженці вирішують повернутися**. Здатність працювати, доступ до незалежного житла та свобода розвивати соціальні контакти під час перебування за кордоном були визначені як важливі чинники підтримки соціальної й економічної реінтеграції осіб, що повертаються.

Організація економічного співробітництва та розвитку виокремлює низку необхідних кроків, завдяки яким країни можуть успішно реалізувати політику подвійного руху:

- приймаючі країни повинні інвестувати в розвиток людського капіталу біженців під час їхнього тимчасового перебування, особливий акцент слід робити на навичках і досвіді роботи в секторах, що мають значення як для України, так і для приймаючої країни;
- підтримувати навчання української мови для дітей і молоді, аби переконатися, що вони мають необхідні мовні навички та культурні зв'язки після тривалого періоду переміщення для повернення й успішної реінтеграції;
- визнання навичок і кваліфікацій з обох сторін (так звана проблема визнання дипломів). Це сприяє виходу біженців на ринок праці в приймаючих країнах, а також допоможе майбутній передачі українцями набутих навичок після повернення в Україну. Україні зі свого боку також потрібно визнати системи освіти в усіх країнах перебування українських біженців і не створювати адміністративних бар'єрів для продовження освіти після повернення;
- створення законодавчої бази для регулярної міграції, щоб забезпечити мобільність для українців. У більшості країн Європи поточні поїздки біженців в Україну впливають на їхній статус і доступ до допомоги у країні перебування, що, як наслідок, значно обмежує будь-які повторні візити.

### Домашнє завдання для України

Крім реалізації політики подвійного руху, надважливим стане виконання Україною свого домашнього завдання. Для повернення біженців додому після завершення конфлікту ключовими є та будуть такі фактори:

- **Безпека:** люди не почуватимуться впевнено, якщо доведеться жити й працювати в небезпечному середовищі.
- **Житло:** біженцям потрібне місце, куди вони могли б повернутися після війни. Це може бути їхній власний дім або ж нове житло, яке їм надасть уряд або інші організації чи яке вони можуть придбати за кошти компенсацій.
- **Можливість заробляти:** люди повинні мати можливість знайти роботу, щоб утримувати себе та свої сім'ї. Це може включати відновлення довоєнного бізнесу, пошук нової роботи або ж отримання допомоги від уряду чи благодійних організацій.

Відповідно до аналізу світового досвіду та з урахуванням специфіки України необхідними виглядають такі кроки уряду.

1. **Забезпечити внутрішню та зовнішню безпеку**, зокрема через реформу правоохоронних органів (після закінчення війни можна очікувати сплеску злочинності) і водночас убезпечення законослухняних громадян і бізнесу від сваволі правоохоронних та контролюючих органів. Загалом ідеться про комплекс реформ, спрямованих на встановлення дієвого верховенства права.

2. **Створити єдиний державний орган з організації й координації повернення українських біженців** (наприклад, діюче Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України або створення окремої урядової агенції чи відомства). Україні допомагає чимала кількість міжнародних організацій (насамперед Міжнародна організація з питань міграції та Управління верховного комісара ООН з питань біженців), урядових агенцій, міжнародних і місцевих

НДО, які опікуються проблемами мігрантів, що повертаються. Допомогу надають Єврокомісія й уряди приймаючих країн, зацікавлені у поверненні мігрантів, їхні агенції з міжнародної допомоги. Все це потрібно координувати та узгоджувати між собою в єдиному державному органі.

**3. Продовжити та розширити програму «єВідновлення»**, забезпечити відшкодування збитків за втрачене майно не лише громадянам, а й підприємцям малого та мікробізнесу, а згодом і решті бізнесу.

**4. Започаткувати державні програми** щодо:

- безоплатної перекваліфікації громадян;
- підтримки біженців, які планують повернутись в Україну і потребують допомоги, зокрема із пошуком роботи, за необхідності — з тимчасовим безплатним житлом.

**5. Зберегти та сприяти фінансовим зв'язкам біженців з їхньою рідною країною.** Можливими заходами можуть стати робота з діаспорами в країнах перебування, перемовини про усунення подвійного оподаткування (гостра проблема на прикладі з Польщею), сприяння інвестиційним потокам, зниження вартості грошових переказів.

**6. Провести реформу освіти:**

- вдосконалювати шкільну освіту з особливою увагою на онлайн-навчання для дітей мігрантів, аби залишити їх в українському культурно-освітньому полі;
- провести модернізацію вищої освіти з метою підвищення її якості як елемента привабливості для повернення в Україну. Спростити умови вступу до ЗВО для українців, які навчались останні роки за кордоном, а також визнати системи освіти в усіх країнах перебування українських біженців.

**7. Стимулювати громадян, які повертаються в Україну, розпочинати власну справу. Для цього слід:**

- розширити програму «єРобота», спростити умови отримання грантів на започаткування власної справи;
- зберегти/посилити унікальний за простотою та необтяжливістю режим оподаткування малого та мікробізнесу;
- сприяти підвищенню заробітних плат — провести економічні розрахунки та напрацювати законопроект щодо зниження податкового навантаження на фонд оплати праці.

Тобто, як свого часу казав видатний український поет Іван Франко, «мусимо навчитися чути себе українцями без офіційних кордонів» [4].

**І останні аргументи.** Надзвичайно важливими факторами для реінтеграції біженців війни є робота щодо мінімізації ризиків подальшого відтоку українців за кордон, зокрема після припинення або скасування воєнного стану, та створення умов для того, щоб стати «українцями за вибором», щоб якомога більше людей чітко розуміли переваги життя в Україні, бажали повернутися на батьківщину і будувати своє життя в Україні.

На сьогодні ключовою передумовою для подолання негативних тенденцій є не лише посилення економічної самодостатності громадян, чітке відчуття української національної та громадянської ідентичності, але і побудова довіри між громадяна-

ми і державою, забезпечення розуміння і відчуття, що держава зробить все можливе для захисту фізичної безпеки, а також прав, свобод і гідності кожного українця, де б він не перебував: в Україні чи за кордоном.

Попри значні демографічні виклики, Україна має і важливі переваги, які можна та варто використати для подолання негативних демографічних тенденцій та створення передумов для повернення українських мігрантів із-за кордону. Серед таких переваг є зручні та часто унікальні цифрові державні сервіси, доступна медицина, значно більша свобода у виробленні та прийнятті рішень, ніж у багатьох інших країнах, відносно доступна вартість життя, багатий культурний спадок, порівняно теплий, але при цьому не посушливий, клімат; великі простори та доступні для культивування земельні площі, особливо в сільській місцевості.

Після припинення або скасування воєнного стану в Україні буде забезпечено створення можливостей для всіх громадян. Відновлення економіки та інфраструктури, зруйнованої збройною агресією, відкриє багато можливостей для кар'єрного зростання та професійної самореалізації. З огляду на зміни в структурі економіки Україна може стати центром розвитку військових технологій та інновацій, інформаційних технологій, роботизованих дистанційних систем. Україна матиме високий рівень розвитку послуг з реабілітації та протезування; потребуватиме будівництва нових доріг, мостів, житлових та комерційних об'єктів, а також модернізації транспортних мереж і комунальних систем. Враховуючи масові руйнування енергетичної інфраструктури, Україна має побудувати сучасну енергетичну систему з акцентом на розподілену генерацію та відновлювані джерела енергії. Це створить величезний попит на фахівців у зазначеній сфері, а також на робітників, що матимуть можливість зайняти стабільні та добре оплачувані позиції в одній із найбільш перспективних галузей.

Це дасть можливість людям не тільки знайти роботу, але і зробити свій внесок у відбудову країни. А відтак дасть можливість мільйонам громадян для професійної самореалізації, відчуття власного долучення до глобальних процесів.

Надзвичайно важливе значення має захист незалежності України, відродження національної ідентичності. Україна — країна з багатою культурою, традиціями та мовою. Незалежність дозволяє нації не лише визначати власний шлях розвитку, а і зберігати та поширювати унікальні культурні здобутки та національні цінності, зберегти українську мову, історію та традиції, які є основою нашої національної ідентичності [7].

***Підсумовуючи, можна зробити висновок, що проблема повернення вимушених мігрантів на батьківщину сьогодні є одним із найбільших викликів для безпеки України. Адже людський капітал — це потужний ресурс воєнного протистояння, післявоєнного відновлення та покращення надскладної демографічної ситуації.***

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Орловська Н. А. Актуальні питання запобігання нелегальній трудовій міграції у контексті Стратегії державної міграційної політики України // *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>

2. Гнатюк Т. О. Стратегія державної міграційної політики України: у фокусі — трудові мігранти // *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>
3. Малиновська О. А. Глобальна угода щодо міграції та удосконалення міграційної політики України // *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>
4. Черкашин В. Вимушена міграція: що потрібно, аби українці таки повернулися із закордону. *Дзеркало тижня*. 26.03.2024. URL: <https://zn.ua/ukr/war/vimushena-mihratsija-shcho-potribno-abi-ukrajintsi-taki-povernulisja-iz-zakordonu.html>
5. Кількість біженців з України в ЄС знову зросла і складає 4,2 мільйона — дані Євростату. 15.01.2025. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yevrostat-bizhentsi-ukrayintsi/33276981.html>
6. Скрипник Д. Допомога українцям у країнах Європи: що змінилося для біженців у 2025 році. 09.01.2025. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/europe/dopomoha-ukrajintsjam-u-krajina-kh-jevropi-shcho-zminilosja-dlja-bizhentsiv-u-2025-rotsi.html>
7. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>
8. Оновлення стратегії людського розвитку: аспект репатріації біженців війни. 19.01.2025. *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/onovlennya-stratehiyi-lyudskoho-rozvytku-aspekt-repatriatsiyi-bizhentsiv>